

Spis treści

Jak się posługiwać podręcznikiem CZAS?	4
I Okres międzywojenny	6
1. Wojna światowa już się nie powtórzy?	8
2. „Ruszymy z posad bryłę świata”	11
3. Światowy kryzys gospodarczy	16
4. Między demokracją a dyktaturą	19
5. Archipelag GUŁAG	22
6. Trzecia Rzesza	28
7. Życie w okresie międzywojennym: nauka, sztuka, człowiek	32
Rozdział w skrócie	36
Metoda. Badanie plakatu politycznego	37
Historia z bliska. Sfałszowane dzieje	38
Już wiesz?	40
II Niepodległa Litwa	42
1. Walki o niepodległość	44
2. Konflikt litewsko-polski	48
3. Wilno – dramat Litwy	51
4. Sejm Ustawodawczy	54
5. Litwa za Smetony	57
6. Osiągnięcia gospodarcze i kulturalne	61
7. Życie codzienne w niepodległej Litwie	65
8. Kraje bałtyckie	69
Rozdział w skrócie	72
Metoda. Pocztywki historyczne	73
Historia z bliska. Boom koszykarski	74
Już wiesz?	76

III Druga wojna światowa	78
1. ZSRS i Niemcy dzielą Europę	80
2. Nieuchronny konflikt agresorów	85
3. Koniec II wojny światowej	89
4. Skutki wojny i zbrodnie wojenne	93
Rozdział w skrócie	98
Metoda. Badanie zdjęć	99
Historia z bliska. Tragedia Prus Wschodnich	100
Już wiesz?	102
IV Litwa w ogniu wojny	104
1. Litwa traci niepodległość	106
2. Okupacja nazistowska	111
3. Tragedia Żydów litewskich	116
4. Ponowna okupacja sowiecka	122
5. Wojna partyzancka na Litwie przeciwko ZSRS	127
Rozdział w skrócie	132
Projekt. Falsyfikacja historii w podręcznikach	133
Historia z bliska. „Życie w podziemiu”	134
Już wiesz?	136
Indeks pojęć	138
Wstęga czasowa	139

V Zimna wojna	144
1. Nad Europą zapada „żelazna kurtyna”	146
2. Związek Sowiecki – kolos na glinianych nogach	150
3. W krainie krzywych zwierciadeł	154
4. Wyścig supermocarstw – kto pierwszy	159
5. Rozpad systemu kolonialnego	163
6. „Czerwona zaraza” rozchodzi się po świecie	166
7. Krach systemu komunistycznego	171
Rozdział w skrócie	176
Metoda. Dowcip jako źródło historyczne	177
Historia z bliska. Sowieckie resentymenty	178
Już wiesz?	180
VI Od Litwy anektowanej do niepodległej	182
1. Litwa sowiecka	184
2. Litewska kultura w niewoli	189
3. Konformizm i opór	193
4. Życie w Litwie sowieckiej	198
5. Wilno – stolica LSRS	203
6. „Śpiewająca rewolucja”	208
7. Przywrócenie niepodległości Litwy	212
8. Naród rozproszony	217
Rozdział w skrócie	222
Metoda. Odczytywanie planu historycznego miasta	223
Historia z bliska. Przywódcy Litwy	224
Już wiesz?	226

Spis treści

VII Świat dzisiaj	228
1. Okres przemian	230
2. Rewolucja kulturalna	236
3. Problemy globalne	242
4. Czy można zapewnić pokój na całym świecie?	246
Rozdział w skrócie	252
Metoda. Pisanie eseju	253
Historia z bliska. Potęga muzyki rockowej	254
Już wiesz?	256
VIII „Po zdjęciu „żelaznej kurtyny”	258
1. Litwa postsowiecka	260
2. Zjednoczona Europa	266
3. Na ruinach sowieckiego imperium	271
4. Litwa w XXI wieku	276
Rozdział w skrócie	280
Projekt. Moje stulecie w fotografiach	281
Historia z bliska. Populizm w polityce	282
Już wiesz?	284
Indeks pojęć	286
Wstęga czasowa	287

5. Wojna partyzancka na Litwie przeciwko ZSRS

1 Spotkanie partyzantów okręgów „Dainava” i „Taurus” w 1948 r. Stoją od lewej dowódcy partyzantów: Vaclovas Voveris-Žaibas, Jurgis Krikščiūnas-Rimvydas, czwarty Adolfas Ramanauskas-Vanagas, Sergijus Staniškis-Litas.

Wyzwolimy się z tego piekła i znów będziemy żyć, jak żyliśmy. Czy możemy jednak pozwolić, aby wszystkie te bestialstwa bolszewików zostały zapomniane?

Odezwa Zjednoczenia Partyzantów Litwy im. Księcia Margisa do Litwinów, 1949 r.

Wojna po wojnie

Bolesne doświadczenia okupacji sowieckiej 1940-1941 r., patriotyzm, mobilizacja do Armii Czerwonej i szczególnie zaciekły terror sowiecki w pierwszych latach powojennych, przekonanie, iż okupacja nie potrwa długo, nadzieja, że Zachód trzymać się będzie Karty Atlantyckiej i pomoże, skłaniały Litwinów do zbrojnego oporu przeciwko sowietom. Już w 1944 r. tysiące mężczyzn poszły do lasów tworząc tam oddziały partyzanckie. Rozpoczęła się 10-letnia **wojna partyzancka na Litwie przeciwko ZSRS**. Ojczyzny w tej wojnie broniło wojsko ochotnicze – partyzanci. Byli oni zorganizowani, nosili mundury, mieli stopnie i dystynkcje wojskowe, otwarcie nosili broń, przestrzegali wojennego prawa i obyczajów. Głównym celem partyzantów była odbudowa niezależnego demokratycznego państwa litewskiego. Starali się oni także utrudniać zakładanie kolchozów, przeprowadzanie wyborów, osiedlanie kolonistów z ZSRS. Większość mieszkańców popierała partyzantów, a sowieckich kolaborantów uważała za zdrajców, sługusów okupanta. Ludzie nazywali partyzantów leśnymi braćmi, zielonymi, bojownikami o wolność Litwy. Tysiące osób, ryzykując życie, udzielały im pomocy, były łącznikami.

a

b

2 Naszywki mundurowe partyzantów litewskich: a) okręgu „Prisikėlimas”, b) okręgu „Taurus”.

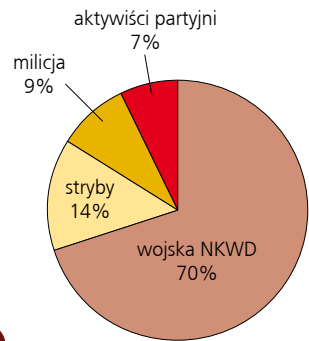
3 Stryby gotowi do wymarszu. Koniec lat 40-tych XX w. Zaslugi bojowe strybów w walce z partyzantami były skromne. Przed całkowitym rozbięciem ratowało ich to, że w większości miast i miasteczek stacjonowały jednostki wojsk wewnętrznych ZSRS. Po zakończeniu wojny partyzanckiej część strybów spiła się i uległa zupełnej degradacji. Inni otrzymali eksponowane stanowiska: zostali kierownikami urzędów, przewodniczącymi kolchozów, milicjantami.

4 Wojna partyzancka na Litwie przeciwko ZSRS w 1944-1953 r.

1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
	1944-1946 tworzenie organizacji oporu. W 1945 r. w lasach bazowało kilkadziesiąt tysięcy partyzantów (otwarte walki z jednostkami NKWD) I etap oporu		1946-1948 okres działalności okręgów. Niszczenie wroga z zasadzek II etap		luty 1949 założenie LRWW	1948-1953 powstanie i zniszczenie struktur scentralizowanych III etap		1953 r. schwytnie przewodniczącego Prezydium LRWW Jonasa Zemaitisa-Vytautasa. Koniec zorganizowanego oporu.

5. Wojna partyzancka na Litwie przeciwko ZSRS

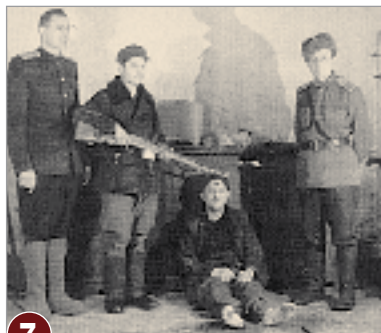

5 Wykonawcy represji na Litwie, 1946 r.

6 Torturowany 12 października 1956 r. według planu opracowanego przez czekistę Nachmana Duszanskiego ujęty dowódca partyzancki Adolfas Ramanauskas-Vanagas

Na pytania nie odpowiada, nieprzytomny, okresowe skurcze mięśni twarzy, całego ciała i kończyn. Tętno ledwie wyczuwalne. ... Chory cały zakrwawiony ... na powiece 6 ran klutych, sądząc według średnicy, zrobionych gwoździem lub drutem, sięgających oka; mnóstwo sińców w okolicy brzucha; rana cięta 3-go palca lewej ręki ... W narzędziach pociowych stwierdzono ... brak obu jaj i kanałów nasiennych ...

Z aktu obdukcji Adolfa Ramanauskasa-Vanagasa. 15 października 1956 r. ⁷¹

7 Przy zastrzelonym dowódcy regionu Litwy Południowej Sergijusie Staniškisie stoją oficerowie bezpieczeństwa i agent. Zdjęcie zrobiono dla utrwalenia werbunku agenta. 1953 r.

Wyrzutki narodu

Władza sowiecka rzuciła przeciwko partyzantom, nazywanym przez nią bandytami i burżuazyjnymi nacjonalistami, kilkakrotnie liczniejsze, lepiej wyszkolone i uzbrojone siły: dywizje Armii Czerwonej i NKWD, uzbrojonych aktywistów sowieckich i składające się z miejscowych kolaborantów bataliony niszczycieli (*istriebitielnyje bataliony*). Ludzie nienawidzili tych „obrońców ludu”, słynących z okrucieństwa i ciągłych grabieży, nazywali ich pogardliwie **strybami**. Wykonywali oni najczęściej najgorsze zadania. Jednym z najbardziej ohydnych było bezczeszczenie ciał partyzantów na placach miasteczkowych. Dla zastraszenia miejscowych ludzi te wyrzutki profanowały zwłoki, obnażały je, kopały, nie pozwalały bliskim na pochówek. Ciała wrzucano w nocy do nieużywanych studni, wychodków, odkrywek żwirowych. Czekiści i stryby dostawali za zabitych bądź ujętych partyzantów premie, dodatkowe racje żywnościowe, prezenty, awansowano ich, wręczano ordery i medale. Służbę w powojennej Litwie zaliczano sowieckim żołnierzom jako pobyt na froncie.

Ujętych partyzantów poddawano okrutnemu śledztwu i torturom. „Bracie mój! Nie potępij tych, którym to się przytrafiło, którzy okazali się słabi i złożyli o jeden podpis za dużo...” – pisał pisarz rosyjski Aleksander Sołżenicyn, który sam zznał sowieckiej przemocy. Niektórzy z partyzantów w obawie, że mogą nie wytrzymać tortur i zdradzić towarzyszy, otoczeni w bunkrach strzelali się bądź wysadzali w powietrze. Szczególnie wiele strat partyzantom wyrządziły grupy bojowe, tworzone przemocą lub podstępem przez NKWD z ujętych braci leśnych. Celem tych grup, udających partyzanckie, było likwidowanie prawdziwych bojowników o wolność i osób je wspierających. Nie brakło też zdrajców, którzy wiernie służyli okupantom, zwerbowani wracali do obozów partyzanckich, wciągali je w zasadzki, różnymi sposobami osłabiali ruch partyzancki. Skalą zdrady prześcignął wszystkich profesor medycyny Juozas Markulis-Erelis. Podszrywając się pod przywódcę ruchu oporu doprowadził on do zguby setki partyzantów. Piętno zdrady ma na swoim imieniu pisarz dla dzieci Kostas Kubilinskas. Razem z innym literatem Algirdasem Skonkise w specjalnie zorganizowanej przez czekistów operacji „Kanibale” zabił on poetę Benediktasa Le-

8 Bezczeszczenie zwłok

14 kwietnia 1946 r. zginął Kėkštas, mój brat. Zabrali jego ciało, dokonali identyfikacji, aresztowali ojca i powieźli do Seirijai. Nie dojeżdżając miasteczka wyrzucili ciało Kėkštasa na drogę, przywiązali do ciężarówki i tak przeciągnęli przez miasteczko do siedziby strybów. Po kilku dniach stryby wyprowadzili ojca z piwnicy, dali łopaty i kazali kopać dół. Kiedy dół już był wykopany, jeden ze strybów podprowadził ojca do ciała syna, który miał przywiązany do nóg sznur. Powiedział ojcu: „Cięgnij swego psa”. Ale jeden mężczyzna i ojciec podnieśli ciało za nogi i ręce, zanieśli i ułożyli w wykopanym dole. Kazali ojcu zakopać ciało. Zakopał...

Ze wspomnień Česlovasa Rumeiki. ⁷²

9 Zbezczeszczone ciała poległych partyzantów okręgu „Dainava”. Koniec lat 40-tych XX w.

10 Zjednoczenia bojowe partyzantów litewskich.

Partyzanckie zjednoczenia bojowe:	
region Litwa Południowa (Nemuno)	▲ zjazd dowódców zjednoczeń partyzanckich w 1949 r., powołanie LRWW
region Litwa zachodnia (Jūros)	● miasteczka atakowane i zajmowane przez partyzantów
region Litwa Północno-Wschodnia - Króla Mendoga (Kaimų)	⊗ największe starcia partyzantów z wojskami MGB
graniczono regionów działań partyzanckich	← kontakty partyzantów litewskich z zagranicą
graniczono okręgów w 1949-1950 r.	
graniczono grup oddziałów	

11 Karykatura partyzancka ośmieszająca komunistyczne wiece.

benskasa-Kariūnasa i wskazał enkawudzistom bunkier sztabowy jednego z najslawniejszych wodzów partyzanckich w Dzukii Vaclovasa Voverys-Zaibasa.

Przebieg wojny

Na początku wojny partyzanckiej – w 1944-1945 r. – działały duże grupy, liczące do kilkuset bojowników. Bazowały one w leśnych obozach, nawet w dzień nie kryjąc się ciągnęły drogami, często zatrzymywały się we wsiach, atakowały miasteczka. Po zajęciu miasteczka niszczone sowieckie urzędy, palono dokumenty, uwalniano więźniów, rozstrzeliwano szczególnie gorliwych sługusów władz okupacyjnych. W nocy partyzanci kontrolowali sytuację we wsiach. Wskutek ich działań funkcjonowanie urzędów władz okupacyjnych było w wielu miejscowościach sparaliżowane. W tym okresie największe i najbardziej krwawe bitwy zostały stoczone w okolicach Paliai, Kalniškės, Varčiai i in. Wróg użył w nich nawet lotnictwa, artylerii i pojazdów opancerzonych. Wojska okupantów były silniejsze, a duże oddziały partyzanckie łatwo było wyśledzić, więc ponosili one dotkliwe straty. Dlatego leśni bracia zmienili taktykę: podzielili się na mniejsze grupki, zaczęli unikać bezpośrednich starć, niszczyli wroga z zasadzki. Więcej uwagi poświęcali walce z propagandą sowiecką, pielęgnowaniu świadomości narodowej i obywatelskiej: wydawali podziemną prasę, masowo rozpowszechniali antysowieckie ulotki. Zamiast umocnionych baz urządzali dobrze zamaskowane, lecz nie nadające się do obrony podziemne bunkry w lesie lub w zagrodach.

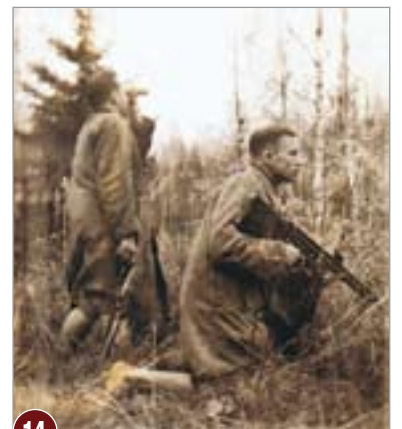
13 Ostatnie ostrzeżenie dla sługusa okupantów

W przeszłości widzieliście przykłady, jak szkodliwe osoby, zajmujące się szpiegostwem, donosicielstwem i innymi niecznymi pracami, były stawiane przed sądem polowym i karane śmiercią. Zdradco narodu, tysiące grobów przemawiają ustami poległych za Ojczyznę: „Litwinie, bądź tym, kim się urodziłeś, nie sprzedawaj ziemi twoich ojców za nędzne grosze zaborcy, zastanów się dobrze, co czynisz”. Jest to ostatnie ostrzeżenie. Jeżeli nie wrócisz na łono swego narodu i dalej prowadzić będziesz szkodliwą robotę, będziesz postawiony przed sądem polowym”.

Dowódca jednostki partyzanckiej. Koniec lat 40-tych XX w. ⁷³

12 Gazetka partyzantów Litwy Wschodniej „Laisvės kova”. 1952 r. Na pierwszej stronie wiersz jej redaktora Broniusa Krivickasa „W burzy”.

14 Partyzanci okręgu „Tauras” w zasadzce. 1947 r.

5. Wojna partyzancka na Litwie przeciwko ZSRS

15 Deklaracja Rady Litewskiego Ruchu Walki o Wolność z 16 lutego 1949 r.

1. Rada LRWW ... w okresie okupacji jest najwyższym organem politycznym narodu, stojącym na czele politycznej i wojskowej walki wyzwolenczej.
3. Ustrojem państwowym Litwy jest republika demokratyczna.
4. Suwerenna władza na Litwie należy do narodu.
8. Po przywróceniu niepodległości, zanim zbierze się sejm, obowiązki Prezydenta Republiki Litewskiej pełni przewodniczący Prezydium LRWW.
14. Odbudowa państwa litewskiego, zanim sejm uchwali i ogłosi zgodną z dążeniem narodu do wolności i demokracji konstytucję państwa, odbywać się będzie zgodnie z zawartymi w niniejszej Deklaracji zasadami i w duchu Konstytucji Litwy z 1922 r.
15. Restytuowane państwo litewskie gwarantuje równe prawa wszystkim obywatelom Litwy, którzy nie popełnili przestępstw na szkodę interesów narodu litewskiego.⁷⁴

16 Ostatnie zdjęcie dowódcy partyzantów litewskich gen. Jonasa Žemaitisa, zrobione w więzieniu KGB w Moskwie. Trafiał do niewoli po tym, jak był towarzysz zdradził jego bunkier. Czekał wrzucenia do środka granat z gazem łzawiącym i ujęli go żywego. W 1953 r. rozstrzelany w więzieniu Butyrki w Moskwie.

Już na początku wojny próbowano jednoczyć cały ruch oporu. Stopniowo to się udawało, powstawały jednolite struktury ruchu: zjednoczenia, okręgi, grupy, oddziały. Partyzanci utrzymywali ze sobą łączność, współpracowali z litewską emigracją, otrzymywali informacje o sytuacji międzynarodowej. W lutym 1949 r. pod Radziwiliszkami odbył się zjazd dowódców partyzanckich z całej Litwy. Powołano na nim **Litewski Ruch Walki o Wolność (LRWW)** pod jednolitym kierownictwem politycznym i wojskowym. 16 lutego uchwalono deklarację głoszącą, że najwyższą legalną władzą na Litwie jest dowództwo partyzanckie, a celem walki – odbudowa niezależnej demokratycznej i parlamentarnej Republiki Litewskiej. W 1999 r. Sejm Republiki Litewskiej potwierdził, że Rada LRWW „była jedyną prawną władzą na terenie okupowanej Litwy”.

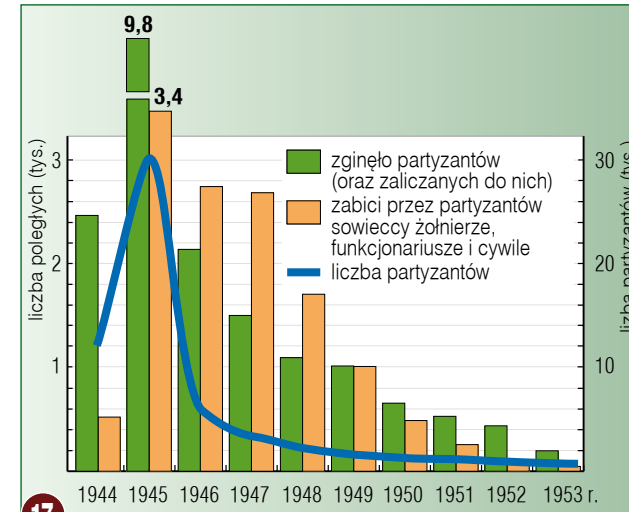
Samotni

Początek kolektywizacji wsi litewskiej i towarzyszące jej masowe wywózki osłabiły możliwości wspierania partyzantów. Z powodu zdrad zginęło wielu dowódców i szeregowych bojowników. Pomoc z Zachodu nie nadchodziła, mit o wyzwoleniu Litwy przez USA padał. Walka zbrojna słabła, partyzanci starali się jednak z honorem spełniać swój obowiązek do końca. Jeden z dowódców Lionginas Baliukevičius-Dzūkas pisał: „Gdyby mi dziś ktoś zaproponował wolność w Ameryce, nie wyjechałbym. Lepiej zginąć tu z bronią w ręku niż gdzieś czekać niewiedomo czego z założonymi rękami. Będziemy mogli otwarcie spojrzeć w oczy każdemu, bo nie porzuciliśmy naszej ojczyzny”. W 1953 r. z aresztowaniem naczelnego dowódcy ruchu generała Jonasa Žemaitisa zorganizowany opór partyzancki dobiegł kresu. Pozostałych pojedynczych partyzantów tropiono i niszczone jeszcze ponad dziesięć lat, ostatni zaś partyzant litewski, zmarł w 1986 r. Stasys Guiga, do końca nie poddał się władzom okupacyjnym.

Wojna partyzancka na Litwie lat 1944-1953 przeciwko ZSRS była jedną z największych, najdłuższych i najbardziej zaciętych walk przeciwko dominacji sowieckiej w Europie. Zbrojny opór wobec okupantów na Łotwie i w Estonii był kilkakrotnie mniejszy. Walkom w naszym kraju dorównuje tylko wojna partyzancka przeciwko sowiekom w zachodniej części Ukrainy. Na Litwie w wojnie z ZSRS brało udział 50 tys. partyzantów i drugie tyle aktywnych cywilów: członków podziemnych organizacji, łączników, dostarczających żywność i inne rzeczy chłopów. Wojna kosztowała wiele ofiar. Zginęło 20 tys. partyzantów, aresztowano 12 tys. ich pomocników, 15 tys. członków organizacji podziemnych. Wojna partyzancka pokazała, że Litwa nie godzi się z okupacją sowiecką i utratą niepodległości. Obaliła ona mit propagandy sowieckiej o dobrowolnym przystąpieniu Litwy do ZSRS w 1940 r., okupiła bezczynność litewskich polityków, wojska i narodu w tamtym okresie, powstrzymała kolonizację Litwy. Walka partyzantów podnosiła ludzi na duchu, podtrzymywała nadzieję wolności w warunkach sowieckiego terroru.

Najbardziej bohaterski okres w dziejach Litwy w XX w.

W okresie władzy sowieckiej komuniści wiedli kampanię propagandową: oczerniali partyzantów, przedstawiali ich jako krwawych morderców pokojowej ludności. Łgali też o wojnie partyzanckiej. Nazywali ją walką klas, wojną domową, w której rzekomo starli się litewscy „bandyci” i zwolennicy władzy komunistycznej. Falszowała historię prasa, specjalne wydania książek. Nawet zaliczony przez UNESCO do

17 Skala wojny partyzanckiej z ZSRS na Litwie w 1944-1953 r.

setki najbardziej wartościowych filmów wszystkich narodów film Vytautasa Žalakevičiusa „Nikt nie chciał umierać” został wprzęgnięty w służbę propagandzie sowieckiej. Rzeczywistość wyglądała inaczej. Z rąk partyzantów zginęło około 13 tys. osób: połowę spośród nich stanowili funkcjonariusze władzy i instytucji represyjnych, stryby, zbrojni aktywiści partyjni, reszta – ludność cywilna. Ludzi zabijali też udający partyzantów czekałsi, jak też nie mający nic wspólnego z bojownikami o wolność kryjący się po lasach pospolicci bandyci. Czasami do ruchu partyzanckiego dołączały osoby o niskich wartościach moralnych, których działania trudno było skontrolować. Przyłapanym nie było litości. Przesłane przed sądem połowym. Nie partyzantów to jednak wina, że trzeba było dopełniać sprawiedliwości w takich warunkach. Jak też nie wolno o błędy czy przestępstwa pojedynczych osób oskarżać całego ruchu.

Wojna partyzancka z ZSRS to najbardziej bohaterski okres w dziejach Litwy w XX w. Swoje umiłowanie wolności partyzanci chcieli przekazać przyszłej Litwie, przekonani, że również po latach wolność dla Litwinów będzie wartością tak samo ważną, drogą i wartą obrony, jak dla nich. Justinas Lelešius-Grafas pisał: „Zapomnicie nas, ale my, ginący, wołamy do was: kochajcie Ojczyznę tak, jak my ją kochaliśmy! Nie zawiedźcie nas, bądźcie godni przelanej przez nas krwi! Będziemy na was, żyjący, przez stulecia spoglądać z naszych grobów”. Niestety, po odzyskaniu niepodległości prawie żaden z uczestniczących w torturowaniu i mordowaniu partyzantów czekistów, agentów, funkcjonariuszy, strybów nie doczekał zasłużonej kary, nie stanął przed sądem.

19 Skutki okupacji sowieckiej oczyma partyzanta

Naród, tonący we krwi, łzach i czarnej rozpacz, wydaje się tylko w samogonie znajdować pocieszenie i chwilowe uspokojenie. ... Niektórzy mówią, że lata okupacji sowieckiej i walka zahartują naród, że niby zostanie twarda stal. Być może, zostaną niektórzy jak stal, przetapiani i hartowani w krwawej walce, ale będzie ich niewiele. Wiele stali zużyje się w walce. Pozostanie o wiele więcej porzecznych, pogiętych i poobijanych kawałków żelaza, a jeszcze więcej zostanie gliny. ... Pozostaną tchorze, potakiwacze, pijacy, bezwolne śrubki w bolszewickim aparacie, kombinatory, obłudnicy... Ci zostaną wszyscy.

Z dziennika partyzanta L. Baliukevičiusa-Dzūkasa. 1948-1949 r.⁷⁵

18 Jeden z najwybitniejszych partyzantów, przedstawiciel LRWW na zagranicę legendarny Juozas Lukša-Skirmantas, Daumantas, Skrajūnas, Kazimieras. Zdjęcie z 1947 r. Razem z towarzyszami dwukrotnie przedostawał się na Zachód przez czujnie strzeżoną przez wojska ZSRS granicę między LRS a PRL. Napisał książkę wspomnień „Partyzanci”, która, razem z przemyconym przezeń na Zachód listem katolików litewskich do papieża Piusa XII oraz innym materiałem informacyjnym, odsłoniła światu terror sowieckiego okupanta na Litwie. Zrzucony ze spadochronem z samolotu, ponownie wrócił na Litwę. W 1950 r. zginął zdradzony przez podwójnego agenta. W 2004 r. reż. Jonas Vaitkus nakręcił na podstawie książki film „Samotni”.

Litewski Ruch Walki o Wolność (LRWW) – partyzancka struktura organizacyjna, utworzona w 1949 r. na zjeździe wszystkich dowódców partyzantów litewskich.

Stryby (ros. istriebitel – niszczytel) – tworzone przez sowieków z miejscowej ludności zbrojne oddziały do zwalczania partyzantów i działań represyjnych. Przez sowieków zwani obrońcami ludu.

1. Jakie były przyczyny wojny partyzanckiej przeciwko ZSRS na Litwie? Wymień jej cele, skutki i znaczenie.
2. Zbadaj dane z 5, 17. Jakie nasuwają ci się wnioski?
3. Oceń postępowanie okupantów i ich służusów z ciałami zabitych partyzantów (tekst, 8, 9).
4. Napisz krótki życiorys wybranego dowódcy. Informacji szukaj w bibliotece i internecie.
5. Wypytaj członków rodziny, jak oceniają powojenne walki partyzanckie. Zebrane opinie zaprezentuj w klasie.
6. Podzielcie się na grupy. Podyskutujcie, czy dzisiejsza młodzież litewska stawiałaby zbrojny opór obcej okupacji.

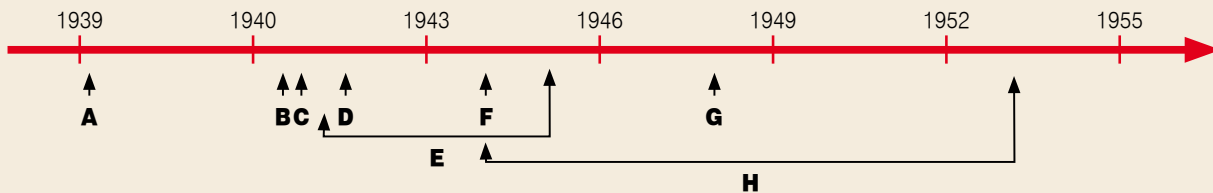

Już wiesz?

A Jakiej literze na wstędze czasowej odpowiada:

1. Niemcy nazistowskie okupują Kraj Kłajpedzki.
2. Początek masowej kolektywizacji w LSRS.
3. Początek okupacji sowieckiej na Litwie.

4. Zorganizowane przez LAF Powstanie Czerwcowe.
5. Okupacja nazistowska na Litwie.
6. Początek reokupacji sowieckiej.
7. Sowiecka aneksja Litwy.
8. Wojna partyzancka na Litwie przeciwko ZSRS.

B Wytłumacz pojęcia:

Litewski Front Aktywistów		stryby	deportacja
Litwacy	ultimatum	sowietyzacja	jidysz
Litewski Ruch Walki o Wolność		Ostland	reokupacja
emisariusz	„sejm ludowy”	aneksja	dywersja

C Odpowiedz na pytania:

1. Wymień wydarzenia znamionujące dokonane przez ZSRS okupację i aneksję.
2. Kiedy odbyła się pierwsza masowa wywózka mieszkańców Litwy w głąb ZSRS?
3. Jaki był główny cel Powstania Czerwcowego 1941 r.?
4. Jakie plany mieli naziści względem narodu litewskiego?
5. Kto organizował zagładę Żydów litewskich?
6. Dlaczego terror stosowany przez Sowietów przeciwko mieszkańcom Litwy nazywamy ludobójstwem?
7. Jakie były przyczyny wojny partyzanckiej na Litwie przeciwko ZSRS?
8. Wymień znanych ci litewskich dowódców partyzanckich.

D Zbadaj ilustrację:

Plakat z 1943 r.

1. Co symbolizują figury a, b, c, d, e oraz f na plakacie?
2. Na czyje zamówienie został wykonany plakat? Do jakich celów?

E Rozpoznaj i wytłumacz, co jest przedstawione na rysunkach:

A

B

C

D

E

F

G

G Zbadaj tekst źródłowy:

Dla zapewnienia bezpieczeństwa partyzantów Litewskiego Ruchu Walki o Wolność i cywilnej ludności zabraniam:

Brać i przechowywać dawaną przez organy bolszewickie broń.

Rabować i kraść mienie społeczne i osobiste mieszkańców.

Chodzić i jeździć polami i drogami (z wyjątkiem szos i gościńców) w porze od godziny po zachodzie do wschodu słońca.

Polować w lasach i zagajnikach poza terenami łowieckimi.

Organizować i brać udział w publicznych wieczorkach.

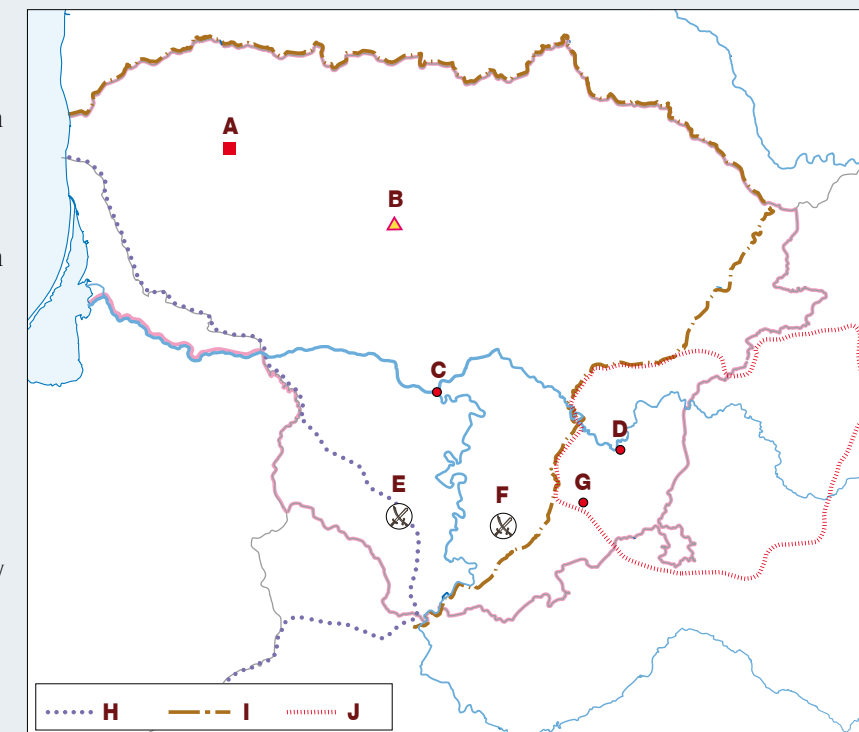
Spuszczać na noc psy.

Skierowany do mieszkańców rozkaz dowódcy partyzanckiego okręgu „Kęstutis”, 1949 r. ⁷⁹

1. Oceń rozkaz dowódcy partyzanckiego. O jakim statusie prawnym partyzantów mówi rozkaz?
2. Wyjaśnij, dlaczego takie środki stosowano.

F Jaka litera na mapie odpowiada tym obiektom:

1. Granica interesów ZSRS i Niemiec określona w tajnym protokole paktu Ribbentrop-Mołotow z 23 08 1939.
2. Granica interesów ZSRS i Niemiec określona w tajnym protokole paktu Ribbentrop-Mołotow z 28 09 1939.
3. Górne Ponary.
4. IX fort w Kownie.
5. Pirciupie.
6. Główny teren operacyjny Okręgu Wileńskiego Armii Krajowej.
7. Zjazd dowódców partyzantów litewskich w 1949 r.
8. Bitwa pod Varcią.
9. Bitwa pod Kalniškės.
10. Rainiai.

Potęga muzyki rockowej

1 Szaleństwo tłumu na festiwalu rockowym w Woodstock w 1969 r. Woodstock do dziś uważany jest za symbol rozkwitu czasów hippisów i rocka.

2 Robotnice w fabryce pakują płyty. Wielka Brytania, 1965 r.

3 Zespół wokalo-instrumentalny (nazwa „grupa” była w Związku Sowieckim zabroniona) „Kertukai” – pierwszy oficjalnie uznany zespół gitarowy na Litwie. 1967 r.

A Muzyka jako wcielenie swobody ducha

W latach 50-tych XX w. w USA narodził się nowy styl muzyczny – rock’n’roll, później skrótowo zwany rockiem. Rytmiczna i energiczna muzyka gitarowa, teksty o wolności, miłości, osobistych radościach i kłopotach były tym, czego potrzebowała ówczesna młodzież: buntem przeciwko ustalonym normom społecznym, sposobem autoekspresji, wyrażenia uczuć. Część społeczeństwa wyznająca tradycyjne poglądy i przestrzegająca norm moralności uważała rock za „szatańską muzykę”, ale przez styl ten tylko zyskała na popularności. Zorganizowany w 1969 r. w Woodstock festiwal muzyki rockowej i sztuki przyciągnął ponad 500 tys. ludzi! Z czasem muzyka ta stała się odrębną kulturą symbolizującą nowe podejście do życia i społeczeństwa.

1. Co sprawiło, że rock tak bardzo podobał się ówczesnej młodzieży?
2. Dlaczego konserwatywna część społeczeństwa uważała rock za „szatańską muzykę”?

4 Lider zespołu „Aitvaras” Kęstutis Ignatavičius w własnoręcznie wykonaną sześcioprętową gitarę. W tamtych czasach na Litwie były w sprzedaży tylko siedmiostrętne gitary o rosyjskim strojeniu. Trzeba było instrumenty przerabiać czy nawet robić je samemu. 1967 r.

B Droga rocka na Litwę

Kiedy świat szalał na punkcie rocka, na Litwie oficjalnie uznawany był tylko jeden rodzaj muzyki popularnej – „sowiecka estrada”. Był to muzyka na wskroś przesiąknięta sowiecką ideologią, zupełnie nie odpowiadająca potrzebom młodzieży. Rock był zabroniony, a przynajmniej niepożądany jako groźny produkt „gnijącego kapitalizmu”. Jednakże pod koniec lat 50-tych przez trzask zagluszanych zagranicznych audycji radiowych i przemycane przez granicę płyty muzyka rockowa dotarła również na Litwę. Przekazywano sobie z rąk do rąk nagrania, często puszczano je nielegalnie na dyskotekach, powstawały pierwsze zespoły. Wkrótce każde większe miasto miało już swoją grupę rockową.

Władza sowiecka, widząc, że mody powstrzymać się nie da, starała się przynajmniej ją kontrolować. We wszystkich republikach sowieckich zaczęto organizować przeglądy zespołów. Ustalony był obowiązkowy repertuar: 75% autorów sowieckich, 20% utworów z krajów socjalistycznych i tylko 5% piosenek własnego autorstwa. Zespołom, które nie brały udziału w przeglądach lub odpadły w nich, szersza działalność koncertowa była zamknięta.

3. Jakimi drogami muzyka rockowa docierała na Litwę?
4. Dlaczego władza sowiecka starała się kontrolować wykonawców rocka?

Przyłączone do listy od 10 marca 1985 года

Примерный перечень зарубежных музыкальных групп и исполнителей, в репертуаре которых содержится крайне вредная пропаганда	Название коллектива. Что пропагандирует
1. Секс Пистолы	— ваи, насилие
2. Б-52	— ваи, насилие
3. Металлика	— ваи, насилие
4. КЛЭШ	— ваи, насилие
5. Стрэнгерс	— ваи, насилие
6. Басс	— ваи, насилие, профанация, ваи, насилие
7. Крокус	— насилие, культ сильной личности
8. Стэйс	— насилие, ваи, насилие
9. Алан Мойган	— насилие, религиозное мракобесие
10. Даруд Зинт	— антисоциализм, расизм
11. АА Ся Де Ся	— профанация, насилие
12. Старк Старк	— профанация, расизм

Для служебного пользования
Секретариат ЦК, РК ЛКСМ Украины
Направлен примерный перечень зарубежных музыкальных групп и исполнителей, в репертуаре которых содержится крайне вредная пропаганда, а также список транснациональных корпораций-инструментальных ансамблей СССР.
Рекомендуется использовать эти сведения для усиления контроля за деятельностью диско-теки.
Данной информацией необходимо обеспечить все ВИА и молодежные диско-теки работы.
Секретарь обкома комсомола П. Гривак

Представители власти окресово уклали listy zakazanych zespołów i wykonawców, których twórczość „szkodziła” ideologii sowieckiej i była „nie do przyjęcia” dla sowieckiego człowieka.

Wyjątki z listy ułożonej w 1985 r. przez obwodowy komitet komsomołu w Nikołajewie na Ukrainie.

- Scorpions – propaguje przemoc
- Pink Floyd – wypacza politykę zagraniczną ZSRS
- Sex Pistols – ruch punkowy, przemoc
- AC/DC – neofaszystyzm, przemoc
- Tina Turner – seks
- Julijo Iglesias – neofaszystyzm...

7 Zespół „Antis” – jedna z legend rocka wybijająca się na niepodległość Litwy. Piosenkarze zachowaniem i stylem szokowali słuchaczy, a swoją twórczością wyśmiewali system sowiecki i jego wady. Koniec lat 80-tych.

5 Litewscy hippisi. Lata 70-te. Stroje takiego stylu i taki sposób życia młodzieży nie były w Związku Sowieckim tolerowane. Jeżeli hippisi trafiali w ręce drużynowców lub milicji, byli nie tylko „wychowywani” gumowymi pałkami, ale też pod przymusem obcinano im włosy. W szkołach omawiano ich na zebraniach, grożono usunięciem z komunistycznych organizacji młodzieżowych, wpisywano uwagi do dzienników.

6 Zespół „Katedra” śpiewa na jednym z marszów rockowych „Jesteśmy siłą”. Koniec lat 80-tych.

D Muzyka rockowa przeciwko ustrojowi sowieckiemu

W latach pierestrojki zespoły rockowe zaczęły się uwalniać z kleszczyka cenzury. Będący dotąd w podziemiu wykonawcy rocka mogli już występować publicznie, wykonywać własne piosenki, w których pobrzmiwała ukryta krytyka okupantów. W 1987 r. grupa entuzjastów wpadła na pomysł zorganizowania turnieju zespołów rockowych po Litwie, który nazwano „Marszem rockowym przez Litwę”. Ze słów lidera słynnego naówczas zespołu rockowego „Antis” Algirdasa Kaušpėdasa, „dotąd pod otwartym niebem czy na stadionach nikt żadnych koncertów nie urządzał. Byliśmy absolutnymi zwiastunami wolności, bo Sąjūdis wtedy jeszcze nie było. Później powstał Sąjūdis, a my swoim pazikiem (marka niedużego sowieckiego autobusu) jeździliśmy ze sztandarami po wsiach. Ludzie pierwszy raz oglądali tam trójkolorową narodową flagę. Pamiętam, jak gdzieś na Żmudzi babcia szła i na nasz widok aż wiadra upuściła”.

Przed odzyskaniem niepodległości odbyły się trzy „Marsze rockowe”. Na koncertach coraz śmiej śpiewano o dążeniu Litwy do wolności. W okupowanych przez sowieków republikach muzyka rockowa była symbolem walki przeciwko systemowi i reżimowi okupacyjnemu, częścią „śpiewającej rewolucji”.

5. Jak się zmieniła sytuacja zespołów rockowych w okresie pierestrojki?
6. W jakim sposób przyczyniła się ona do upadku sowieckiego imperium?
7. Poproś kogoś z rodziny o przetłumaczenie lub zbadaj samodzielnie C. Na jakiej podstawie cenzura sowiecka zabraniała niektórym zespołom? Zastanów się, czy te oskarżenia były uzasadnione.

VIII Po zdjęciu „żelaznej kurtyny”

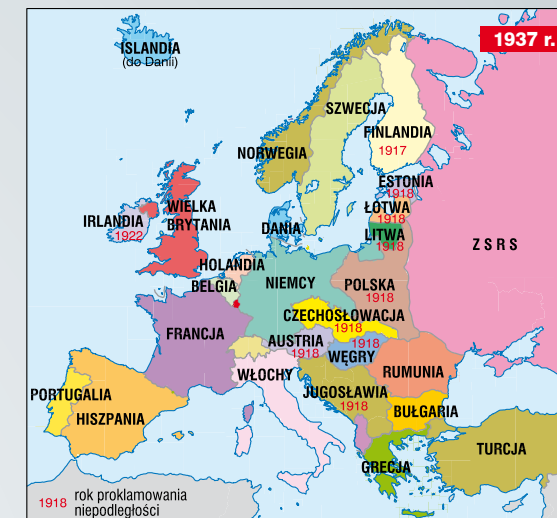
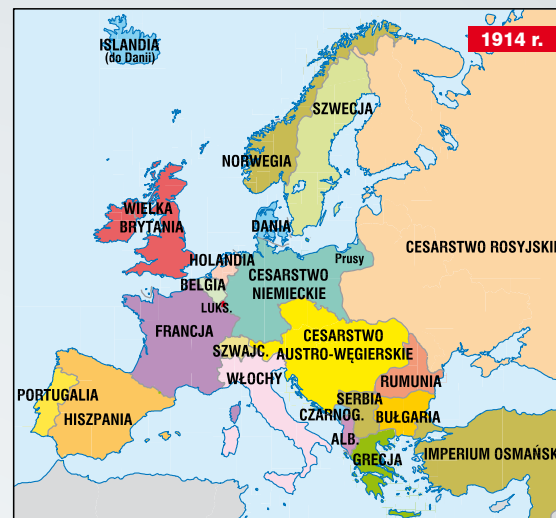
Ludzie, którzy długi czas żyli w niewoli, nie potrafią ułożyć sobie życia w wolnym i demokratycznym kraju. Wolność – to przede wszystkim odpowiedzialność. Człowiek otrzymuje większe możliwości w podejmowaniu decyzji i działaniu, ale też staje się odpowiedzialny za konsekwencje tego.

1 Zwolennicy członkostwa Litwy w Unii Europejskiej świętują zwycięstwo. Zdjęcie z 1 maja 2004 r. Tego dnia Litwa została pełnoprawnym członkiem organizacji.

Po historycznym przełomie – upadku reżimu sowieckiego – ludzie nie wierzyli, że wolność może być inna niż ta z ich marzeń. Mieszkańcy Litwy, którzy przeżyli dziesięciolecia w systemie sowieckim, musieli się zmienić, przystosować do zupełnie nowych warunków życia. „Dziki kapitalizm”, prywatyzacja, hiperinflacja, krach banków i systemu kolchozowego wpłynęły na losy tysięcy ludzi. Z drugiej strony, w bardzo krótkim czasie zbudowano system demokratyczny, gospodarkę rynkową, kraj został członkiem NATO i Unii Europejskiej. Osiągnęliśmy duże sukcesy, nie jesteśmy jednak zadowoleni z tego, co dzieje się w kraju. Często słyszymy: „Nie takiej Litwy chcieliśmy”. Należy przyznać, że sowiecka spuścizna wciąż ciąży nad nami. Nie odbyła się desowietyzacja, unosząca coraz śmielej głowę była nomenklatura komunistyczna stara się upiększać swoją rolę w czasach sowieckich, przedstawia ją w różowych barwach. Wątpliwe, czy będziemy w stanie zbudować wolne i demokratyczne społeczeństwo bez przemyślenia bolesnej przeszłości. Tylko odpowiednia ocena błędów pozwoli uniknąć ich w przeszłości. Niestety, pogląd społeczeństwa litewskiego na swoją historię nie jest jeszcze jasny. Być może minęło jeszcze zbyt mało czasu, aby można było spojrzeć na wszystko obiektywnie. Nie wiemy, kim jesteśmy i kim chcemy zostać. Patriotyzm staje się pojęciem niemożliwym, a dojrzałe społeczeństwo obywatelskie – mirażem z odległej przyszłości. W warunkach wolności dojrzało już pierwsze pokolenie. Czy ta młodzież potrafi kochać swój kraj, odczuwa dumę z bycia obywatelem Litwy?

2 Obchody 16 Lutego w Wilnie, 2007 r. Defilada wojska litewskiego.

3 Europa w 1914-2003 r.

4 „Historia Europy”. Karykatura francuska z 1998 r.

Rozdział w skrócie

1 Litwa postsowiecka

- W pierwszych latach niepodległości gospodarka litewska przeżywała okres głębokiego upadku.
- Przyjęta w 1992 r. w ogólnolitevskim referendum konstytucja zagwarantowała demokratyczne zasady zarządzania państwem.
- W bardzo krótkim czasie Litwa zbudowała gospodarkę rynkową.

2 Zjednoczona Europa

- W latach zimnej wojny zagrożenie ekspansji ZSRS zmusiło kraje Europy Zachodniej do zjednoczenia się w obronnym sojuszu NATO.
- Idea budowy wspólnego rynku posłużyła jako podstawa Unii Europejskiej.
- W 2004 r. do UE i NATO przyjęto dużą grupę byłych państw komunistycznych, w tym też Litwę.

3 Na ruinach sowieckiego imperium

- Z powodu braku desowietyzacji władzę i dobra materialne w krajach WNP zagarnęła była nomenklatura.
- W szeregu krajów WNP prezydenci wprowadzili rządy autorytarne, całkowitą kontrolę nad wymiarem sprawiedliwości i mediami.
- Były ZSRS rozdzierały konflikty narodowościowe, podsycane częstokroć pod hasłem „Dziel i rządź” przez Rosję.

4 Litwa w XXI wieku

- Masowa emigracja obywateli do krajów unijnych ogromnie szkodzi Litwie.
- Kraj boryka się też z problemami związanymi ze starzeniem się społeczeństwa i spadkiem liczby ludności.
- Dzisiejsza Litwa – to dynamicznie rozwijające się państwo. Członkostwo w NATO i UE zapewnia bezpieczeństwo i stabilność polityczną, stwarza sprzyjające warunki dla rozwoju gospodarczego.

Moje stulecie w fotografiach

Minione stulecie wywarło swe piętno na rodzinie każdego z nas. Wszyscy jesteśmy częścią historii. Żeby się o tym przekonać, wystarczy zająć się historią swojej rodziny. Mamy nadzieję, że wykonując zadanie nie tylko wzbogacie swoją wiedzę historyczną, ale też bliżej poznacie przeszłość rodziny.

Realizacja projektu

I. Przygotowanie do projektu.

Omówcie w klasie, jakie wydarzenia z historii świata i Litwy chcielibyście zaprezentować, rozdzielcie tematy. Ustalcie, ile czasu potrzebujecie na realizację projektu.

Przygotujcie duży arkusz papieru (najlepiej formatu A1) i narysujcie odpowiednie rubryki.

U góry wykreście poziomo wstęgę czasową. Jej początek i koniec zależą będą od posiadanego materiału i prezentowanego okresu. Po lewej narysujcie pionową rubrykę i podzielcie ją na części na historię swojej rodziny, wydarzenia na Litwie i na świecie.

II. Dobór materiału i przygotowanie do prezentacji.

W części przeznaczony na rodzinę zaznaczcie ważne dla siebie i innych członków rodziny daty (narodziny, ślub, śmierć). W albumie rodzinnym wybierzcie zdjęcia własne i całej rodziny, najlepiej takie, na których utrwalono jakieś wydarzenie. Wklejcie zdjęcia lub ich kopie w górnym rzędzie, zgodnie ze wstęgą czasową. Pod każdym zdjęciem umieśćcie zwięzły, lecz wyczerpujący podpis. Skorzystajcie z dodatkowych źródeł informacji i w rzędzie drugim i trzecim umieśćcie zdjęcia związane z wydarzeniami z historii Litwy i świata w wybranym okresie. Wybierajcie tylko te wydarzenia, które pokrywają się w czasie z rzędem pierwszym. Każde zdjęcie opatrzyć podpisem.

III. Prezentacja projektu.

Przygotowany projekt zaprezentuj w klasie. Krótko wyjaśnij, jakie osoby i wydarzenia zostały przedstawione w projekcie i w jaki sposób łączą się one z historią ubiegłego stulecia. Wskaż związki członków rodziny z wydarzeniami przedstawionymi w trzecim rzędzie.

IV. Omówienie projektu.

Zaprezentowane prace omówcie w klasie. Co się udało? Co można było zrobić lepiej? Jakie problemy wynikły w realizacji projektu? Czego nowego dowiedzieliście się z przeszłości swojej rodziny? Czy historia waszych bliskich wzbogaciła wiedzę o minionym stuleciu? Zastanówcie się, czy wyniki projektu zainteresowałyby inne klasy, szerszą wspólnotę. Jeżeli tak, urządzcie wystawę swoich prac.

Prace uczniów Szkoły im. A. Vienuolisa w Wilnie Gabrieli, Egidijusa i Vainiusa.